

SZÁSZ ZOLTÁN

A Tisza-féle magyar–román „paktumtárgyalások” feltételrendszere (1910–1914)

Nem lehetett titok a kortársak előtt, még kevésbé az irodalomtörténet kutatói körében, hogy Octavian Goga „Domnul notar” (A jegyző úr) c. színműve nagyon is valóságos tapasztalatokra épült, s megírásával a szerző kétségtelenül közvetlen politikai célt követett: az erdélyi román nemzeti mozgalom irodalmi-művészi eszközökkel való szolgálatát. Goga is volt képviselőjelölt 1910-ben az Arad megyei Kisjenőn, ahol a népe nemzeti és kulturális jogaiért harcoló Román Nemzeti Párt programjával lépett fel, s – mint ismeretes – alulmaradt gróf Wenckheim Lászlóval szemben. A bukásnak kettős oka volt: részben a korban szokásos kemény hatósági nyomás, részben a magyarországi román társadalom megosztottsága. Színművében egy, a hatalmat kiszolgáló, harácsoló jegyző és a körülötte levő paraszti világ konfliktusa a választások kapcsán valóságos népítéletben végződik. Mégis Goga akkori politikai állásfoglalásának megfelelően, inkább a román értelmiség belső szakadását feszegeti, hiszen elsősorban ennek leküzdésével remélt biztosítékot szerezni a politikai jogkiterjesztésért folytatott harc sikeréhez. Nem maradt adós a dualista politikai berendezkedés bírálatával sem, s érthető módon akkoriban elsősorban ez váltott ki nagyobb visszhangot.

Titok maradt azonban a történeti emlékezet számára, noha a jelek szerint egy szűkebb buketesti értelmiségi kör előtt talán nem volt egészen ismeretlen, hogy a színdarab bemutatását I. Károly román király meg akarta tiltani.

Mi válhatta ki ezt a szándékot a messzi német földről a Kárpátok aljába áthonosodott, egykori és új hazájához egyaránt kötődő, hűvös ridegen konzervatív, ugyanakkor felelősségteli realizmustól áthatott Hohenzollern uralkodóban?

A szálak térben Budapesten és Bécsen át egészen Berlinig vezetnek, időben pedig akár több évtizedre is, vissza a 19. század utolsó harmadába. A független román állam a Habsburg- és a Romanov-birodalmak közötti szorult helyzetében kezdettől fogva kényszerűen Osztrák–Magyar Monarchia-barát külpolitikát folytatott, s nem sokkal a királyság kikiáltása után, 1883-ban titkos szerződést kötött vele. Ezzel Románia csatlakozott a német–osztrák–magyar–olasz hármasszövetséghez. Egy ilyen szövetség azonban nem lehetett népszerű Romániában, mivel ellentétben állt a mindegyre felbukkanó nemzeti egységtörekvés gondolatával. A Regát nemzeti érzelmű társadalmi rétegei nem tudtak beletörődni a Magyar Királyságban élő románok kollektív politikai jogainak korlátozásába, hosszabb távon pedig, ha nem is tervezhették, mindenesetre reménykedtek abban, hogy egyszer talán ütni fog a különböző fennhatóság alatt élő románok egyesülésének órája.

Ma már többségükben rendelkezésünkre állnak azok a diplomáciai források, amelyek a Román Királyság 1914 előtti külpolitikájának felvázolásához szükségesek, s betekintést nyújtanak a bukaresti hivatalos köröknek az erdélyi románsággal szembeni politikájába is. A 80-as évektől az egymást váltó liberális és konzervatív kormányok a szerény mértékű anyagi segítség mellett közvetett politikai támogatást nyújtottak az erdélyi román nemzeti mozgalomnak és a románság egyházi-kulturális intézményeinek. A századvégtől a két nagy imperialista hatalmi csoportosulás, a központi hatalmak és az antant határozottabb körvonalazódása, egy elkövetkező nagy nemzetközi összecsapás gondolatának erősödése idején a szépen fejlődő Román Királyság nemzetközi súlya is megnövekedett. Mivel mindenkor fennállott az elvi lehetősége annak, hogy Bukarest a Hármasszövetség ellenében Oroszországgal lép egyezményre, Bécs számára balkáni befolyásának biztosítása, de katonapolitikai érdekből is létkérdés volt a szoros szövetség fenntartása Romániával. Az Ausztria–Magyarországgal kötött titkos szerződés, amely Romániát volt hivatva a Monarchia járszalagjára fűzni, paradox módon Bukarest kezében vált eszközzé, hogy „beavatkozzon” a Monarchia belügyeibe.

A bukaresti kormányzat a Monarchiával kötött szerződés egyik gyöngéjét – hogy ti. a társadalom ellenszenvé miatt titokban kellett tartani – használta ki, hogy módszeresen nyomást gyakoroljon Bécsre és Budapestre az erdélyi románokkal szemben alkalmazott politika enyhítésére, módosítására. I. Károly és miniszterei arra hivatkoztak az osztrák–magyar diplomataik előtt, hogy az erdélyi románok nemzeti elnyomása Romániában belpolitikai feszültséget teremt, a mindenkori ellenzék a határokon túli románok sérelmeit felhasználva újabb és újabb kormányválságba sodorja az országot, ami pedig árt a szövetségi kapcsolatoknak is. Ezen az alapon kért I. Károly már 1891-ben politikai engedményeket az erdélyi románok számára, s ezen az alapon lépett fel 1894-ben a kolozsvári Memorandum-perben elítélt román politikusok megkegyelmezése érdekében. S ugyancsak erre használta fel a titkos szerződés periodikus megújításának alkalmait. Ebben a törekvésben időnként támogatásra talált az akkori Európa legerősebb hatalmánál, a Hármasszövetséget vezető wilhelminus Németországnál, amely szintén érdekelt volt Románia hűségének megőrzésében.

A támogatás mellett az erdélyi románokkal kapcsolatban egy másik bukaresti törekvés is megfigyelhető. A hatalmon levő párt – akár konzervatív, akár liberális – mindig „mérsékletre intette” az erdélyi román politikusokat, míg az ellenzék általában a határozottabb fellépésre serkentette, vagy legalábbis azt pártolta, mellékesen ettől remélve, hogy a kormányzó pártnak nehézségei támadnak. Így vált a századvégtől az „erdélyi kérdés” a kormánybuktatás eszközévé Romániában. Ez nagymértékben hozzájárult az erdélyi román nemzeti mozgalom megosztottságához, néha késhegyig menő belső harcot vonva maga után, de hosszabb távon nézve megvolt az a következménye, hogy meggátolta akár a dualizmusba való teljes beletörődést, akár egy elvfeldadó politika, valamint „mérsékelt román párt” teljes eluralkodását is.

Az erdélyi román politikusok sem ellenfelek, sem barátai, sem népi bázisuk miatt nem voltak irigylésre méltó helyzetben. 1905-ig negyedszázadon át az ún. passzivitás politikájával tiltakoztak a teljes magyar hegemoniát biztosító dualista rendszer ellen, s mivel nem vettek részt a parlamenti választásokon, a román választók tömege a magyar pártokra – jobbára a kevesebb nacionalista frázist használó, helyi kérdésekben gyakran mérsékletet mutató kormánypártra – adták le szavazataikat. Az ekkor újakezdett

„aktivista” politikához ezeket a tömegeket kellett ismét megnyerni, miközben egy teljesen elvi alapokon álló párt, az internacionalista szociáldemokraták befolyása is növekedett. A két román egyház vezetői a maguk és egyházuk pozícióit féltve óvatosan lavíroztak a gyanakvó tekintetű kormány és a Román Nemzeti Párt között. A felnövekvő új politikai csoportok bukaresti barátai szerény anyagi és jelentős erkölcsi támogatására mindig számíthattak ugyan, de – mint láttuk – állandóan kétféle tanácsot kaptak onnan, s belerángatták őket a regáti pártpolitikai harcokba is. 1906-tól új, nagyhatalmúnak s főleg reménytelinek látszó pártfogójuk támadt a Monarchia trónörököse, Ferenc Ferdinánd személyében, aki a nemzetiségek felhasználásával kívánta megtörni a magyar uralkodó osztályok hegemoniáját, egy a dualizmusnál jóval központosítottabb összmonarchia megteremtése érdekében. Csakhogy ennek a tervnek a román politikusok számára is megvolt az a szépséghibája, hogy az egész magyarság, s nem csupán egyetlen rétege ellenében kellett volna keresztülvinni; márpedig azt jól tudták, hogy a történelmi Magyarország átrendezése a magyarság nélkül békés körülmények között aligha vihető keresztül.

A dualista állam és a nemzetiségek közötti, korábban jobbra elhallgatott vagy a politikai élet felszíne alá szorított ellentétek a kiegyezési rendszer első nagy megroppanásával, a szinte öröktől egyeduralkodó Szabadelvű Párt 1905. évi választási bukása nyomán ismét felszínre törtek. Az ellentétek kiéleződéséhez nagymértékben hozzájárult az 1906-tól hatalomra kerülő ún. koalíció kormányzati rendszere, amely a nemzetiségi mozgalmakat politikai sajtóperek sorozatával próbálta visszaszorítani, s elődeinél keményebb, látványos rendelkezésekkel törekedett a nem-magyar ajkúak amúgy is reménytelen, iskolai úton történő elmagyarosítására. Végső fokon azzal kísérletezett, hogy a nemzetiségek saját bátyáit: autonóm egyházaikat és iskoláikat gyengítse, ezeket is beállítsa „a magyar állameszme” szolgálatába, intézményeik önálló nemzeti jellegét – hosszabb távon – elsorvassza.

Csakhogy ekkorra már a nemzetiségek (korábbi politikai tévesztésük ellenére) sem voltak a kormánnyal szemben olyan kiszolgáltatott helyzetben, mint a tovatűnt 19. században. A románok egyházi szervezete szilárd volt, nagyszebeni közművelődési egyesületük, az ASTRA (melyben Goga is aktív titkárként működött) szinte erdélyi román oktatásügyi minisztériummá nőtte ki magát, mely könyvtárak tömegét állította fel, támogatta az iskolákat s iskolán kívüli népoktatást vezetett be, ösztöndíjakat adott és szervezett, így p. o. a nagy vagyonú Gozdu-alapítvány pénzén is számos román diák tanult. Ezek és a számos kisebb intézmény együttesen sem voltak elegendőek az egykorú kulturális igények kielégítésére, de a maguk teljességében autonóm szervezetként működtek. Az állam felügyeleti joga valójában illuzórikus maradt, nemigen jutott túl „az éjjeliőr” szerepén; az egyházakban és a társadalmi szervezetekben – a polgári társadalom belső játékszabályai szerint – szilárdan tartotta pozícióit. A századfordulón azután egy új dinamikus erő jelent meg, teljesebbé téve a románság ún. csonka társadalmát: a saját bankburzsoázia. Ez a számbelileg nem nagy (mindössze pár száz fős) réteg lett a modern román polgárság tömörítő magva és jellegadója. Sok markáns egyéniség tartozott vagy kötődött a bankokhoz, mint Partenie Cosma, Teodor Mihail, Aurel Vlad, Nicolas Oncu, Ioan Mihiu, vagy maga Maniu. A legnagyobb román bankba, az Albinába házasodott be Goga is. Ez a bankburzsoázia, miközben organikusan beépült a Monarchia gazdasági szerkezetébe, a kor liberális rendszeréből következően már sem gazdaságilag, sem

politikailag nem kötődött az államhatalomhoz, tehát a szociális értelemben független volt.

A kiterjedő román társadalomszerkezet, a társadalmi-gazdasági megerősödés a külső támogatással együtt elégséges volt ahhoz, hogy a koalícióval, Apponyi Albert oktatáspolitikai rendszabályaival felvegye a harcot. A román politikusok most már tömeggyűlések sorozatán tiltakoztak a kormánypolitika ellen, s ezek zömét a hatóságok nem tilthatták be. A nemzeti szünetnapok elszabadultak, olyannyira, hogy például Goga *Tara Noastra* című folyóiratának alig jelent meg olyan száma, amelyért ne lehetett volna sajtóper indítani. A perek viszont tovább élézték a szünetnapokat, s így egy gyorsuló körforgás kezdődött.

1910-ben azonban nagyot változott Magyarország belső helyzete. A magyar demokrácia erői addigra teljesen szembefordultak a koalíció frázisos nacionalizmusával, a szélesebb tömegek megcsömörlöttek a Béccsel szembeni kompromisszumokat takargató demagógiától. A belsőleg is meghasonlott koalíciótól az uralkodó osztály nagyobb része megvonta támogatását, így az 1910 elején látványosan megbukott. A magyar politikai élet frontjai átrendeződtek. Az agg Ferenc József 1910 elején régi hűséges hívét, gróf Khuen-Héderváry Károlyt nevezte ki miniszterelnökké, de ekkor már a politika *spiritus rectora* – vagy ahogyan hívei gondolták: a providenciális férfiú – Tisza István gróf volt. Tisza, a dualizmus utolsó markáns államférfija, az ún. Nemzeti Munkapárt megteremtésével létrehozta a magyar uralkodó osztályok új szövetségét, melyben az agrárius nagybirtok mellett már nemcsak csendestársként, hanem hatalmi tényezőként is részt vett a kiegyezéshez híű modern nagyburzsoázia.

Az új osztályszövetség liberális ideológiát hangoztató konzervatív tömörülés volt. Tisza kora ifjúságától kezdve egy nagy európai háború várható veszedelmes következményeinek megelőzését, a Habsburg-monarchia megszilárdítását tekintette saját küldetésének, s a dualizmust gyengítő minden erő felgöngyölítését vagy semlegesítését tűzte ki közvetlen céljának. Szembefordulást jelentett ez a magyar nacionalizmus Bécs-ellenes vonulatával, szembeállást a nemzetiségek pártjaival is, s mindenekelőtt az új magyar demokrácia formálódó táborával: a polgári radikálisokkal és a szociáldemokrata munkásmozgalommal.

Mindaz 1910 tavaszán még távolról sem látszott ilyen világosan. Az új kormány gyenge volt, s meg kellett nyernie az esedékes képviselőválasztást. És ekkor került előtérbe a román kérdés. Ferenc Ferdinánd arra ösztönözte a román politikusokat, hogy választási egyezményt kössenek a kormánnyal, Khuent pedig arra, hogy engedjen szépszámú nemzetiségi képviselőt megválasztani. Mihályi, a románok parlamenti vezére tárgyalta is a miniszterelnökkel, az eredmény azonban elmaradt. A Tisza-klika, elsősorban a választásokat vezető Jeszenszky Sándor államtitkár – a Replika per hajdani ügyésze – nem engedett szabad teret a román nemzetipártiaknak, így 30 jelöltjük közül mindössze 5 jutott be a képviselőházba. (Ekkor bukott meg Goga is.) Ezzel nemcsak azt bizonyították, hogy a trónörökös nem nyújthat nekik hatékony támogatást, hanem „puhították” is őket, hogy jobban rá legyenek utalva a kormány kegyeire. (Kormánypárti programmal 9 román lett képviselő.) És volt még egy remélt, de minden várakozást felülmúló következmény: a választási vereség – amely távolról sem csupán a hatósági terror következménye volt – páratlan élességű belharcot, megosztottságot váltott ki a román nemzeti mozgalomban.

Ezután lépett akcióba Tisza István. Felhasználta, hogy egy évtized óta számos alkalommal hangoztatta nyilvánosan is, a magyar–román egymásraultaltságot, s már első miniszterelnöksége idején, 1904-ben, konkrét tervei voltak román vezető személyiségekkel való egyezkedő tárgyalásokra. Még akkor kiszemelte Mihú Ioan felkenyéri nagybirtokost, a szászvárosi Ardeleana bank elnökét, mint mérsékelt és mindkét fél számára elfogadható közvetítőt, akinek nagy szerepe volt a század első éveiben a románok passzivistá politikájának feladásában és egy új orientáció kidolgozásában. Mihú már 1904-ben megüzente Tiszának, hogy hajlandó a „fennálló jogállapot” nyílt elfogadására ösztönözni a román nemzeti mozgalmat, kész egy „modus-vivendi” kialakításában közreműködni, ha a kormány a főbb sérelmeket orvosolja, szabad nemzeti fejlődésüket biztosítja.

1910 nyarán Tisza kérésére elkészített egy emlékiratot azokról a konkrét sérelmekről, illetve kívánságokról, amelyek megoldása szükséges ahhoz, hogy „őszintén és minden hátsó gondolat nélkül, az oszthatatlan, egységes magyar állam álláspontját” elfogadja,¹ tehát a dualista berendezkedéssel magát azonosítja. Az emlékirat alapmotívuma az, hogy a kormányzat ezentúl kezelje jóindulatúan a románokat; barátot, s ne ellenfelet lásson bennük, de ugyanúgy a vezetők se tekintsek ellenségnek a budapesti kormányt. Ez esetben a vitás kérdések megoldhatóak. A 23 pontból álló előterjesztés felsorolta azokat a főbb törvényhozási és adminisztratív sérelmeket, amelyek a román-ságot a politika és a saját kultúra területén érték, több állami segítséget kért egyházaik és iskoláik számára, valamint a szegényebb román vidékek gazdasági támogatását igényelte.

A legfontosab természetesen az volt, hogy biztosítékot kapjanak a megállapodás betartására. A brádi algimnázium fölfeljesztése, két új görögkeleti püspökség felállítása mellett Mihú kérte, hogy legyen egy román bizalmi férfi a kormányban. A biztosítékok legfőbbike pedig 35–40 olyan román választókerület kialakítására vonatkozott, amely garantáltan román képviselőket küld majd a parlamentbe, akik azután továbbra is külön nemzeti pártba szerveződve ellenőrzik a kormány tevékenységét. A kor magyar hivatalos (nacionalista) felfogásának tett engedményt Mihú zárómondata: „nem látok elvi akadályt, hogy a román pártbeli képviselők . . . az országos többi pártba is beléphessenek”.² Engedmény volt ez, mert román részről mereven ragaszkodtak a teljesen különálló párt elvéhez, míg a magyar politika ténylegesen engedte és megtúrte, de hivatalosan tagadta a külön nemzetiségi pártok létjogosultságát.

Tisza a megbeszélésen nem titkolta, hogy a magyar állam belső megszilárdításának igénye mellett külpolitikai megfontolások is az egyezkedésre ösztönzik őt, ezzel kívánja javítani a Monarchia és Románia viszonyát. Az emlékirat álláspontját kifogástalannak ítélte, és a kívánságokat részleteiben akarta megvitatni. Megtette a legnagyobb engedményt: elfogadta a Román Nemzeti Párt létjogosultságát, hajlandó volt azzal is tárgyalni, sőt a megállapodást egy országos román nemzeti konferencia elé terjesztetni. A hír örömmel töltötte el a román párt vezetőinek többségét, s jó visszhangja volt Bukarestben is.

A jól induló megbeszélések azonban hamarosan megfeneklettek. Tisza és a miniszterelnök kérésére újabb memorandum készült, ez már a román párt vezetőinek

¹ Mihú i. m. 110.

² Uo. 114.

részletes intenciói és belső vitái alapján. Nekik az volt a fő gondjuk, mi lehet az a minimum, amit az egész román értelmiség elfogad, s belső ellenzékük sem tekint árulásnak, de amit még a kormány is hajlandó megvitatni. Az új „Mihu-memorandum” így azután csak formájában követte a korábbi, hangneme és tartalma is megváltozott. Jobbára olyan emberek dolgozták ki, akik vagy nem hittek a kormány „jóindulatában”, mint Maniu, vagy nem akarták a megállapodást, mint Vaida-Voevod, aki Ferenc József közeli halálára számítva a trónra lépő Ferenc Ferdinándtól várt igen széles körű nemzetiségi jogokat. A trónörökös arra utasította a románokat, hogy „húzzák el a tárgyalásokat, az csak hasznukra válik”.³ A követelések skálája kiszélesedett. 40 helyett 50 választókerületet, 2 helyett 3 új püspökséget kértek, 3 új gimnázium felállítását, sokkal szélesebb körű anyanyelvi oktatást. S cserében semmit sem ígértek. Tisza meg is mondta Mihunak: „Fájdalom, tért engedett idegen, az ügy iránt ellenséges szellem betolakodásának,”⁴ de azért leült tárgyalni vele, engedményeket is tett, így 35–40 választókerületet ígért oda, valamint egy új gimnázium felállítását, s román bizalmi férfit a kormányban. Kikötötte azonban, hogy a Román Nemzeti Párt ezentúl „a meglévő pártok keretein belül” (értsd a kormánypártban) fog tevékenykedni, miként a szászok pártja. „Fő dolog, hogy nacionalista követeléseik ne maradjanak fenn.”

Az épp hogy elkezdett tapogatózások megzavarták a román vezetőket. Nem tudták kialakítani új programjukat még arra az esetre sem, ha a kormány minden követelésüket teljesítené. Vasile Goldis (lényegében ő szövegezte az emlékiratot) szűk körben azt mondta: ha pártjukat elismerik, akkor akár kisebb engedmény is elég, mint amit Tisza ígért. Ugyanakkor Maniu most ingadozott, Vlad kételkedett, Vaida az időhúzást ajánlotta. Kifelé ezt a párt egy harcias, kormányt támadó nyilatkozattal leplezte. Így valósággal kapóra jött, hogy Khuen miniszterelnök az emlékirat szellemét teljesen elfogadhatatlannak nyilvánította. Az ingadozó román párttal elégedetlen Mihu a kormányra hárítva a megszakítás ódiáját, visszalépett az akciótól. Hiába kérlete Tisza és Khuen, hajthatatlan maradt. A párt vezetői is megszabadultak a döntéskényszertől. Az alig megindult tárgyalások megszakadtak.

Az ún. Mihu-akció megbukott, hiszen mindkét fél részéről a megosztottság és a taktikázás érvényesült. Dualista alapon csak Tisza és Mihu akart gyors, tartós rendezést elérni. Tisza sem volt könnyű helyzetben: nem ő volt a kormányelnök. S ha róla a magyar nacionalisták el is hitték, hogy nem „Bécs parancsára” enged a románoknak, azért az egyezkedést hazafiatlan dolognak tartották, s ez tovább szűkítette a lehetséges engedmények körét. Khuennek – úgy tűnik – elég volt egyelőre a románok időleges megosztása, ami a választásokon meghozta a maga gyümölcsét; a többi nem volt sürgős. A trónörökös és román hívei a majdani nagyobb átalakulásra készülve csak rövid távú „modus vivendi” tartottak célszerűnek. A román párt belső megosztottsága akadályozta a vezetőket abban, hogy bátran elvállalják a „magyar nemzetállam” eszméjét, s azon belül keressék nézeti céljaik érvényesítését. Ebben fontos szerep jutott Gogának. Ő volt az, akinek a tollától leginkább féltek, aki ekkor s még ezután is az aradi Tribunában kérlelhetetlen élességgel bírálta a párt vezetőit. Az ifjúság körében népszerű, költői keménységű politikai cikkeivel – a lap többi publicistájával együtt – politikai akadályt

³ Uo. 37.

⁴ Uo. 177.

jelentett a román párt számára bármely engedmény („elvfeladás”) megtételében. A megosztottság korlátozta a kompromisszum-készséget.

A fordulat mindenesetre mindkét oldalon kezdetét vette. 1910-től állandóan napirenden volt egy „magyar–román paktum” kérdése, bekerült a külpolitika fősodrába is. Már a tárgyalási előkészületek élénken foglalkoztatták a Monarchia és Románia legfelsőbb vezetőit, a kudarc után pedig maga Mihu ment Bukarestbe. A király határozottan állást foglalt az újabb kísérletek szükségessége mellett.

1911-ben a Román Nemzeti Párt hatalmas erőfeszítésbe kezdett a frakcióharc felszámolására. A népszerű Tribunával szemben ugyancsak Aradon megjelentették a Romanult, s a két lap között késhegyig menő polémia kezdődött, melyből Goga – mint tribunista vezér – fontos részt vállalt. „A kormányok évtizedeken át fenntartottak románul írt lapokat, amelyek távolról sem merték úgy támadni a nemzeti pártot, mint a Tribuna” – írta Vaida-Voevod.⁵ 1912 márciusában Constantin Stere Bukarestből Aradra érkezett, s közvetítésével felszámolták a baloldali frakciót. A Tribuna megszűnt, tekintélyes vagyona átment a párt tulajdonába. A kellemetlen tranzakció elől a sajtóvétségért elítélt Goga szinte bemenekült a szegedi államfogház kedélyes magányába, de azért vállalta, hogy visszalép a román komitébe. A „Stere-békével” megnőtt a pártvezetés mozgásszabadsága, kompromisszumkészsége.

1912 őszén kitört az első Balkán-háború. Románia cselekvési szabadságának fenntartására bensőségesebb kívánta tenni viszonyát a Monarchiával, s tudván, hogy ez kölcsönös érdek, Bécsnek is, de az erdélyi román politikusoknak is újabb tárgyalási akciót ajánlott. Berchtold külügyminiszter rávette Lukács László kormányfőt is, hogy néhány sérelem orvoslásáról tárgyaljon, Tisza Bratianu személyes megbízottjától kapott biztosítékokat mindarra, hogy Bukarest támogató egy megbeszélést, mind arra, hogy az erdélyi román nemzeti párt vezetői mérsékletet tanúsítva, hajlanak egy kompromisszumra. A román párt egy 10 fős bizottságot bízott meg az alkudozások irányításával, Maniut, Mihalit és Branistet pedig felhatalmazta a konkrét tárgyalásokra. Az első megbeszélések 1913 január közepén – lényegében az ismertetett 1910 őszi emlékirat pontjairól – eredménytelenül végződtek.

1913 nyarán Románia nemzetközi jelentősége is ugrásszerűen megnőtt. A második Balkán-háborúban megszerezte Déldobrudzsát, s a győztes pozíciójából diktálta a Monarchia szándékaival ellenkező bukaresti békét. Az erdélyi románság öntudatát mindez határozottan megerősítette. Románia mellé felzárkózott Németország. „Én Romániával megyek” – írta a Monarchia külpolitikáját bírálva II. Vilmos,⁶ s ekkor felgyorsult Németország és Franciaország versenyfutása Bukarest barátságáért.

Az elkövetkező világegés viharfelhői összetornyosultak a Monarchia déli határainál, Románia átorientálódása az antant irányába ugyancsak előrehaladt, amikor 1913 őszén az immár miniszterelnök Tisza és a Román Nemzeti Párt tárgyalásainak utolsó fordulója elkezdődött. Javuló tárgyalási pozícióik ellenére, román részről tekintélyes engedményeket tettek. Nem kérték az 1868. évi nemzetiségi törvény maradéktalan végrehajtását, mert azt Tisza nem adhatta meg; ugyancsak nem kérték román bizalmi kinevezését a kormányba, s új püspökségek felállítását sem. A kormány is tett egy sor

⁵ *Al. Vaida-Voevod*: Mangra, 11sza si Tribuna. Brasov, 1911. 45.

⁶ *Albrecht* i. m. 63.

engedményt, főként az anyanyelv szabad használata és az oktatás terén. Számos részkérdésben sikerült megállapodniok. Ezekkel a koncessziókkal azonban az volt a baj, hogy nem voltak látványosak, s hatásukat is csak hosszabb távon éreztették volna. A románság politikai jövője szempontjából fontos négy garanciális pont közül csak egyben sikerült teljes egyetértésre jutni: pártjuk szabad működését illetően. „Szabad államnak szabad polgárait attól a jogtól, hogy nemzetiségi alapon is alkossanak politikai pártot, megfosztani nem lehet” — jelentette ki Tisza.⁷ Csak félmegoldás született az iskolai magyarosítást célzó, sérelmes lex-Apponyi ügyében. Ennek eltörlését a kormány nem vállalta, csupán jóindulatú alkalmazását ígerte, amit viszont bármikor vissza lehetett vonni. A román tisztviselők tömeges alkalmazását román vidéken Tisza nem ígerte meg, mert az szerinte rést ütne az állam egységes jellegén. A legnagyobb csalódást azonban az okozta, hogy a kormány az új, ugyancsak reakciós választójog alapján már nem mert, mint korábban 35–40 választókerületet odaígérni a románoknak, hanem csupán 27-et. Úgy tűnik, a kompromisszum legneuralgikusabb pontja ez a kérdés lett. Mint a többi esetben, itt is jelentős előrelépés történt a régi gyakorlathoz képest, de az ajánlat messze elmaradt a várakozások mögött. A román mozgalom vezetői tehát ismét dilemma előtt állottak.

Mérlegelniük kellett, hogy fontosabbak-e számukra a reális, értékes engedmények — Tisza polgári politikusoknál ritka őszinteséggel csak olyat ígért, amit meg is akart adni — vagy pedig kívárnak egy kedvezőbb időpontot, amikor többet kaphatnak, s nemcsak hosszabb fejlődés után, hanem nyomban érvényesülhet Szent István koronájának országain belül saját lélekszámukkal arányos politikai befolyásuk.

Ha 1913-ig a regáti politikusok arra ösztönözték őket, hogy egyezzenek meg a magyar kormánnyal, most ez a hang elhalkult, jobbára csak az öreg Károly király hallatta, de már ő is az egész magyar nemzetiségi politika új alapokra helyezését kívánta; Bratianu pedig kifejtette a német követnek, hogy a magyarok „nem tarthatják egyedül kezükben a hatalmat úgy, mint eddig”⁸ azt meg kell osztozniok a nemzetiségekkel, s csak a primus inter pares szerepét igényelhetik. Bukarestben Tisza engedményeit lebecsülték, elsősorban azért, mert nem voltak látványosak. Az egyezkedés irányába ösztönözte Maniuékat Ferenc Ferdinánd, aki Románia nagy barátjának tartotta magát. Az új bukaresti osztrák-magyar követ, Czernin gróf a trónörökös embere volt, aki Tiszát is, de a román felet is a „békekötés” irányába nyomta. Csakhogy Czernin tudatlanságból, de a Belvedere sajátos tervei alapján is folyton keresztezte Tisza akcióját, a román felet erkölcsileg támogatta, s ezzel keménységét fokozta. Miután saját felettes hatóságán, a bécsi külügyminisztériumon át nem tudott nyomást gyakorolni Tiszára, Berlinben keresett támogatást, tehát egy idegen hatalom kormánnyát mozgósította: országa vezetői ellen. S a román körök nemcsak tudták, de túl is becstelték Berlin nyomását Budapestre. Abban bíztak, hogy a Monarchia külpolitikai érdekei, Ferenc Ferdinánd és Berlin együttesen, Bukarest hathatós asszisztenciája mellett alapvető nemzetiségpolitikai fordulatra kényszerítik Tiszát, illetve a magyar kormányt.

⁷ Képv. Napló XXII. köt. 242–257.

⁸ A német követ 1913. dec. 5-i jelentése. Politisches Archiv des Auswärtiges Amtes, Bonn. Öst. 104. Bd. 12., ill. Pavel i. m. 253.

1914 januárjában került sor a Tisza-tárgyalások kritikus fordulójára. Egyik fél sem volt könnyű helyzetben. Tiszára a magyar nacionalista ellenzék rásütötte, hogy külpolitikai érdekből és Bécs parancsára tesz engedményeket, eladja Erdélyt, elárulja a magyar nemzeti érdeket. A magyar demokrácia tábora csak a paktumtárgyalás taktikai jelentőségét, a Tisza-féle félkonzervatív szövetség erősödését mérte fel, a távlati fejlődéssel nem törődve, reakciós üzletkötéssel vádolta Tiszát, s még inkább a demokrácia tartalékának érzett román pártot. A magyar nacionalizmus és progresszió táborainak egyidejű támadása, az erdélyi román „túlzók” ellenállása, Bukarest közönye – talán elégséges ok lett volna az egyezkedés fonalának megszakítására. A döntő lökés ezúttal nem Bukarestből vagy a bécsi Burgból érkezett, hanem a „nem-hivatalos” bécsi árnyék-kormánytól, a Belvederéből. A nagyhangú, de mindig bizonytalan Ferenc Ferdinánd meggondolta magát. Elfogta a félelem, hogy a Tisza-féle magyar-román megegyezéssel az erdélyi románok úgy átmennének „a magyarok táborába”, hogy a saját trónraléptekor nem tudja majd felhasználni őket Budapest ellen. A trónörökös „műhelyének” cinikus alapállása szerint a „románoknak éheseknek kell maradniuk” a trónváltásig. Ennek megfelelően küldtek 1914 januárjának legvégén olyan üzenetet a románoknak, ami értelemszerűen utasítás volt a tárgyalások megszakítására. A nemzeti komité összeült, s a kezdettől fennálló nagy dilemma megoldását ismét elhalasztotta: a román küldöttség közölte Tiszával, hogy az engedményeket nem tartja kielégítőnek, s ezzel az egyezkedések udvarias körülmények között megszakadtak.

A tárgyalásokról a parlamentben nagy vitát tartottak 1914 márciusában. Az ellenzék Apponyitól, Bethlen Istvánon, Vázsonyin át egészen Károlyi Mihályig engedményeiért hevesen támadta Tiszát, csak a nemzetiségi képviselők voltak méltányosabbak. A szlovák Juriga a magyarországi nem-magyar népek politikai felszabadításának előkészületeit látta a folyamatban, helyesen ismerve fel, hogy megkezdődött egy olyan átrendeződés, amelyben a nemzetiségek felnövekedvén új, méltóbb helyet harcolnak ki maguknak a dualista állam keretében. Tisza is meleg hangon szólt a román vezetőkéről, mert a tárgyalásokat nem tekintette végleg befejezetteknek; később – Berlin kívánságával is egybeesően – újra akarta kezdeni. Nem mondott le arról, hogy sikerülhet a román „politikai törekvések és a magyar állam egysége között megteremteni azt az összhangot, amely az ő hatékony és sikeres közreműködésüket a nemzeti politika intézésében biztosítja”.⁹ A lehetőség erre 1914-ben persze már nagyon kevés volt, a világháború alatt pedig fokozatosan teljesen szertefoszlott.

⁹ 1913. jan. 12-i beszéde. Képv. Napló XIX. köt. 73–74.

IRODALOM

A dualizmuskori Magyarország nemzetiségi problémáit alapos elemző fejezetekben tárgyalja *Katus László* a Magyarország története 6. (Bp. 1979) és 7. (Bp. 1978) kötetében. Tisza 1904. évi terveire l. *Szász Zoltán*: A román kérdés Tisza István első kormányának politikájában, Történelmi Szemle 1968. 3. sz. Az 1913–14 évi tárgyalásokra l. *Pölöskei Ferenc* összefoglalását a Magyarország története 7. kötetében. Mindmáig a legadatgazdagabb mű *Albrecht Ferenc*: Forrástanulmányok Gróf Tisza István román nemzetiségi politikájához (Lugos, 1933.) c. könyve. A román memorandumokat l. *Mihu Ioan*: Spicuri din gandurile mele (Sbiu, 1938.) 110–114., 159–165., Tisza egyik válaszát 179–180. A kérdés magyar nyelvű forrásait l. *Kemény G. Gábor*: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. V. 1906–1913. Bp., 1971.

A kérdés diplomáciai iratait l. *Keith Hitchins*: The nationality problem in Austria Hungary. Leiden, 1974.; Die Grosse Politik der euorpäischen Kabinette. Bd. 39. Berlin, 1926, s különösen *Teodor Pavel*: Miscarea romanilor pentru unitatea nationala si diplomatia puterilor centrale. Timisoara, 1982. 305.

A „paktumtárgyalások” utólagos parlamenti vitáját l. Az 1910. évre hirdetett országgyűlés Képviselőházi Naplója XXII–XIII. köt.